

Кримінальний процес та криміналістика; судова
експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Шляхи вдосконалення інституту забезпечення безпеки учасників кримінального процесу

Серебрянський П.В.

аспірант кафедри галузевого права Херсонського державного університету

Проблеми забезпечення безпеки учасників кримінального процесу виникли не сьогодні та інтерес до них проявляється не випадково. Ефективність слідства по кримінальним провадженням в значній мірі залежить від створення системи гарантій забезпечення безпеки потерпілого, свідка, підозрюваного, обвинуваченого, а також посадових осіб, в провадженні яких перебувають справи. Така система повинна діяти при наявності посягань чи загроз життю, здоров'ю чи майну вказаних осіб, направлених на перешкоджання виконання ними службових чи цивільних обов'язків в сфері кримінального процесу. В Україні, де організована злочинність набирає ознаки загрози національної безпеки, питання захисту учасників кримінального процесу від злочинних посягань набирають особливої важливості. Встановлення істини по кримінальному провадженню стає проблематичним через те, що учасники кримінального процесу, побоюючись насилля чи погроз у відкритій чи завуальованій формі над ними, їх близькими ухиляються від участі в розслідуванні і розгляді справ. В останні роки спостерігається ріст числа протиправних посягань на їх життя, здоров'я і майно. Погрози, залякування і протиправні дії застосовуються і до членів їх сімей. Кримінальний вплив має місце і відносно суддів та працівників правоохоронних органів, які здійснюють слідство по кримінальним провадженням [5, 85].

Тому з метою запобігання загостренню криміногенної ситуації зроблено спроби щодо створення системи захисту учасників кримінального процесу та закріплення їх на законодавчому рівні. Починаючи з 90-х років Верховна Рада

України прийняла два базових закони у вказаній сфері, зокрема: «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» та «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Перший із них передбачає комплекс заходів організаційного, соціального, правового характеру, направлених на захист життя, здоров'я, майна осіб, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, слідчих, прокурорів, суддів. Закон вміщує багато розпоряджень та ідей, які дійсно продиктовані життям. В другому Законі визначено сукупність заходів для забезпечення безпеки свідків, потерпілих, спеціалістів, експертів, підозрюваних, обвинувачених, їх родичів тощо. Однак, наскільки ефективні передбачені в них заходи і від чого залежить їх працездатність в умовах сьогодення? Комплексного дослідження із вказаних питань досі не має. Тому практика застосування вказаних законів потребує досконалого опрацювання з метою подальшого уточнення та внесення необхідних і достатніх коректив.

Як відмічають спеціалісти в області права, проблему захисту учасників кримінального процесу неможливо вирішити лише на рівні прийняття окремих законів. Досвід зарубіжних держав свідчить, що правовий інститут захисту учасників кримінального процесу являється міжгалузевим, він торкає відносини, які регулюються різними галузями права: кримінальним, кримінально процесуальним, кримінально виконавчим, адміністративним, цивільним тощо. Тому, в основі підходу до проблеми, крім прийняття вузькоспеціалізованих законів, повинна лежати комплексність внесення змін у діюче законодавство і впливу на суспільні відносини. З однієї сторони передбачається узгодження положень законів з відповідними інститутами вказаних галузей права, з іншої – зміна галузевого законодавства.

Також не зовсім вірним є те, що задачу захисту учасників кримінального процесу передбачалось вирішити виключно силами декількох силових відомств. Як показує світова практика, в рамках цього напрямку діяльності необхідно залучення сил і засобів досить широкого кола, як державних органів, так і недержавних організацій [6, 148].

У вказаних законах відсутнє чітке представлення відносно системи здійснення захисних заходів, зокрема: хто приймає рішення про застосування заходів захисту, потребує вказане рішення санкціонування, наприклад прокурором чи судом, чітке визначення кола суб'єктів, які здійснюють захист та порядок його виконання, відповідальність посадових осіб і держави в цілому за невиконання чи неналежне виконання обов'язку по захисту.

Тому очевидно, що для створення системи захисту учасників кримінального процесу потрібно ряд умов. Це, по-перше, розробка єдиної концепції захисту. Така концепція повинна визначати найбільш загальні напрямлення формування інституту захисту учасників кримінального процесу. Об'єктом даної концепції виступає діяльність державних органів по розробці реалізації заходів державного захисту учасників кримінального процесу, її тенденції і закономірності, особливості розслідування злочинів в специфічних умовах, викликаних протиправним впливом на найбільш вразливих учасників кримінального процесу. Зміст концепції складуть положення про теоретичні і практичні шляхи вирішення проблеми захисту вказаних осіб. Єдність концепції не відкидає плюралізм наукових поглядів на вказану сферу правовідносин, вона необхідна для пов'язання теоретичних посилянь і пропозицій з практичної діяльності конкретних державних органів, а також для інтеграції інституту захисту в українську систему права. Призначення концепції – створення єдиного і цілісного підходу до вирішення даної проблеми, що допомогло б уникнути ряду колізій і сприяло б якнайшвидшому створенню надійної системи захисту.

Другою необхідною умовою є узгодження запропонованих нововведень з нормами як міжнародного, так і національного права. Міжнародні нормативно-правові акти вміщують принципи і стандарти державного захисту учасників кримінального процесу. До таких принципів і стандартів можна віднести такі як: забезпечення будь-якій особі, права і свободи якого порушені із-за протиправного впливу на нього зі сторони злочинних елементів в зв'язку з його участю в кримінальному процесі, ефективних засобів правового захисту;

наявність судових органів, які можуть забезпечити швидкий і справедливий розгляд справи, а також надавати всім максимальну безпеку і охорону прав і свобод; обов'язок держави приймати заходи для забезпечення безпеки позивача і свідків від будь-яких форм звернення і залякування в зв'язку з їх участю у кримінальному процесі; створення належних механізмів, які гарантуватимуть права і свободи учасників кримінального процесу, а також виділення для цього достатньо ресурсів; взаємна співпраця держав і надання один одному допомоги в реалізації заходів захисту учасників процесу та ряду інших.

Також необхідно враховувати, що згідно Конституції України загальновизнані принципи і норми міжнародного права і міжнародні договори являються складовою частиною її правової системи. Національні законодавчі акти не повинні суперечити міжнародним договорам України, а також загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права. Тому орієнтація на міжнародні стандарти охорони прав і свобод людини дозволить значно прискорити створення ефективної системи захисту прав учасників кримінального процесу в ході розслідування кримінальних проваджень і судових розглядів.

Правове регулювання учасників кримінального процесу являється основою, на якій базується вказана діяльність. При цьому, в державах, як континентальної, так і англосаксонської систем права переважаючою формою правового регулювання вказаної сфери суспільних відносин являється її закріплення на рівні закону, нормативного акту вищої юридичної сили, який приймає вищий законодавчий орган держави [7, 45].

Сукупність загальнообов'язкових правил поведінки і норм рекомендаційного характеру, закріплених як в міжнародно-правових актах, так і в національному законодавстві, створюють правову основу для вирішення проблеми захисту державою учасників кримінального процесу. Ці правила виражають загальноприйнятую позицію світового суспільства, інтереси населення окремої держави і його політичного керівництва. Застосування примусової сили держави до осіб, які вчиняють злочинний вплив на учасників

кримінального процесу з метою схилити їх до зміни своїх свідчень, чи до повної відмови, можливо лише на основі і в межах норм права, незалежно від того, існують останні у вигляді кодифікованого законодавчого акту чи у вигляді правового звичаю чи прецеденту.

Таким чином, створення ефективної системи захисту учасників кримінального процесу неможливо без відповідного організаційного, інформаційного, ресурсного і інших видів забезпечення даної діяльності. Ці питання стосуються формування і забезпечення діяльності спеціальних підрозділів, покликаних реалізувати заходи безпеки; функціонування соціально-правової системи захисту учасників кримінального процесу; створення спеціальних фондів для надання допомоги жертвам підданим протиправному впливу тощо.

«Література»:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2014 № 4651-VI.
3. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 N 3781-XII.
4. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1993 N 3782-XII.
5. Зеленецький В.С., Куркін М.В. Поняття безпеки та її забезпечення учасниками кримінального процесу. Вісник. – Х., 1997. – С. 85.
6. Кондратьев Е.Е. Пути решения проблемы защиты свидетелей // Право и безопасность – 2004. - № 1 – 148 с.
7. Ромадановский К.О. Сравнительный анализ законодательств различных стран в области государственной защиты потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного судопроизводства. 2006. — С. 45.